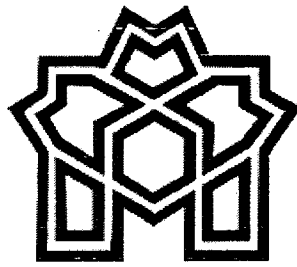

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۵۱۹.۹ - ۲.۲۷۵۲۲

دانشگاه علامه طباطبایی
دانشکده حقوق و علوم سیاسی

عنوان:

«جایگاه طنز در گفتار سیاسی جنگ»
تحلیل محتوای ادبیات داستانی جنگ تحمیلی

استاد راهنما:

دکتر محمدجواد غلامرضا کاشی

استاد مشاور:

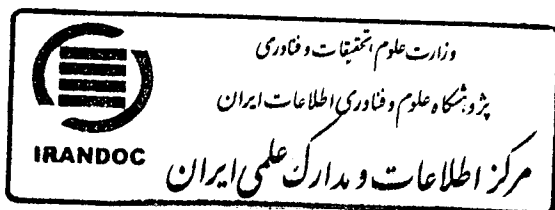
دکتر شجاع احمدوند

نگارنده:

سمیرا عظیمی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد، رشته علوم سیاسی
گرایش اندیشه سیاسی در اسلام

تابستان ۸۹

۱۵۱۹۰۹

۱۳۸۹/۱۱/۱۷

تقدیم به آن که خواست این جا باشم

و تقدیم به

پدر و مادر عزیزم که همواره کهن الگوی عشق و مهربانی و دلسوزی بوده و هستند.

سپاس نامه

بی شک گام نهادن در وادی دانش و پژوهش بدون یاری و مساعدت اساتید و صاحب نظران ناممکن است. براین اساس، پژوهش حاضر ضمن کوشش نگارنده، حاصل همکاری و مساعدت‌های بی دریغ و مهرآمیز اساتید محترم و دوستان ارجمندی است که به سامان رسیدن آن، بدون تردید مرهون عنایات و الطاف آن‌ها است.

در ابتدا لازم می‌دانم از راهنمایی‌های ارزنده و بی‌دریغ استاد عزیز و بزرگوارم دکتر غلامرضا کاشی کمال تشکر و قدردانی را بنمایم. استاد بزرگوارم دکتر احمدوند، سمت مشاوره پایان‌نامه را برعهده داشته‌اند که از مساعدت‌های فکری ایشان نیز بی‌نهایت سپاسگزارم. همچنین مراتب امتنان و سپاسگزاری خویش را از استاد داور این پایان‌نامه، دکتر فلاح پیشه، اعلام می‌دارم.

در پایان جا دارد از همکاری‌های صمیمانه خانم فرانک جمشیدی، رز فضلی و همچنین زحمات بی‌شائبه خواهران عزیزم که با دقت و صبر و حوصله زیاد، دست نوشته‌های این پژوهش را پاکتویسی کردند، قدردانی نموده و کرامات آنان را به دیده منت بنگرم. خدای را سپاس می‌گذارم که ما را توان انجام داد و همیشه و در همه حال او را شاکریم به درستی که همه چیز از اوست و به اوست.

چکیده

گفتمان جنگ سرمایه‌کلامی مهمی در ایران است. در این پایان‌نامه تلاش می‌شود از زاویه طنز به واکاوی این گفتار پرداخته شود. این پژوهش به منظور ارائه پاسخ به این پرسش مطرح شد که با توجه به نقش طنز، ادبیات سیاسی جنگ دستخوش چه تحولی در ایران شده است؟ پاسخ خود را بر این فرضیه استوار کردیم که طنز در دوره هشت ساله جنگ تحمیلی نقش بازتولید کننده گفتمان مسلط، در دوره سازندگی نقش گسیخته‌ساز از فضای نمادین ایدئولوژیک دوران جنگ را بر عهده داشت و در دوره اصلاحات با بازتولید گفتمان دوران جنگ به الگوی مقاومت در مقابل گفتمان دوران اصلاحات تبدیل شد. در تحلیل پایانی به این نتیجه رسیدیم که با توجه به نقش طنز، گفتمان جنگ از ساختار تک ذهنی به ساختار چند ذهنی تبدیل شده است. مناسبات میان طنز و گفتار سیاسی جنگ در ایران مناسبات تخریب کننده‌ای نیست. هر چند طنز در نسبت با گفتار سیاسی جنگ تغییر الگو می‌دهد. ولی در این تغییر الگو ذخایر فرهنگی را برای تقویت این گفتار به خدمت می‌گیرد. بنابراین، از دریچه طنز، گفتار جنگ، گفتار پایدار و قدرتمندی است که باید حفظش کرد و زمینه تداوم حیاتش را فراهم کرد.

فهرست مطالب

مقدمه

۱. بیان مسئله ۱
۲. سؤالات پژوهش ۳
 - ۲.۱. سؤال اصلی ۳
 - ۲.۲. سؤالات فرعی ۴
۳. فرضیه‌های پژوهش ۴
۴. تعریف مفاهیم ۴
 - ۴.۱. طنز ۴
 - ۴.۲. گفتمان ۵
 - ۴.۳. ادبیات داستانی ۶
 - ۴.۳.۱. ادبیات داستانی جنگ ۶
۵. سابقه پژوهش ۷
۶. اهداف و اهمیت پژوهش ۹
۷. روش پژوهش و گردآوری داده‌ها ۹
۸. مشکلات و تنگناهای پژوهش ۱۶
۹. ساماندهی پژوهش ۱۶

فصل اول. چارچوب مفهومی: طنز و گفتمان

- ۱.۱. طنز ۱۸
 - ۱.۱.۱. بررسی طنز از نظر لغوی و اصطلاحی ۱۸
 - ۱.۱.۲. طنز و گونه‌های شوخ‌طبعی ۲۱

۲۳ طبقه‌بندی طنز
۲۶ گفتمان
۲۶ گفتمان چیست
۳۳ فوکو؛ گفتمان و قدرت
۳۷ گفتمان؛ لاکلا و موفه
۴۰ ارتباط میان طنز و گفتار سیاسی
۴۰ طنز بازتولید کننده گفتمان
۴۴ طنز گسیخته‌ساز از نظم هنجاری گفتمان
۴۹ طنز مقاومت در مقابل نظم هنجاری گفتمان

فصل دوم. طنز و بازتولید گفتمان دوران جنگ

۵۵ فضای گفتاری حاکم بر دوران جنگ
۵۶ جنگ تحمیلی، مبدأ شکل‌گیری گفتار سیاسی در ایران
۶۰ ویژگی‌های نظم گفتاری جنگ
۶۸ چالش در گفتار نظم بخشنده
۷۰ اتمام جنگ و ظهور گفتمان جدید
۷۲ ویژگی‌های گفتمان نوظهور
۷۴ مطالعه موردی: تحلیل محتوای رمان باغ بلور با رویکرد گفتمانی
۷۴ مروری بر ادبیات داستانی جنگ در دوره گفتمان جنگ
۷۶ خلاصه رمان
۷۹ طنز در رمان
۷۹ طنز در ساختار کلی رمان

۲.۲.۳.۲. تحلیل محتوای رمان براساس رویکرد طنزآمیز ۸۲

فصل سوم. طنز و گسیختگی در گفتار دوران سازندگی

۳.۱. فضای گفتاری حاکم بر دوران سازندگی ۹۸

۳.۱.۱. ظهور گفتمان سازندگی ۹۸

۳.۱.۲. ویژگی گفتمان سازندگی ۱۰۰

۳.۱.۳. نسبت گفتار سازندگی با گفتار پرورده در جنگ ۱۰۴

۳.۱.۳.۱. وجوه تقابل دو گفتمان ۱۰۷

۳.۱.۳.۲. وجوه تشابه دو گفتمان ۱۰۹

۳.۱.۴. افول گفتمان سازندگی ۱۱۰

۳.۲. مطالعه موردی: تحلیل محتوای رمان سفر به گرای ۲۷۰ درجه با رویکرد گفتمانی ۱۱۲

۳.۲.۱. مروری بر ادبیات داستانی جنگ در دوره گفتمان سازندگی ۱۱۲

۳.۲.۲. خلاصه رمان ۱۱۳

۳.۲.۳. طنز در رمان ۱۱۷

۳.۲.۳.۱. طنز در ساختار کلی رمان ۱۱۷

۳.۲.۳.۲. تحلیل رمان براساس رویکرد طنزآمیز ۱۱۹

فصل چهارم. طنز و مقاومت در گفتار دوران اصلاحات

۴.۱. فضای گفتاری حاکم بر دوران اصلاحات ۱۳۶

۴.۱.۱. ظهور گفتمان اصلاحات ۱۳۶

۴.۱.۲. ویژگی های گفتمان اصلاحات ۱۴۲

۴.۱.۳. نسبت گفتمان اصلاحات با گفتار پرورده در جنگ ۱۴۹

۴.۱.۴. افول گفتمان اصلاحات ۱۵۲

۴.۲. مطالعه موردی: تحلیل محتوای رمان شطرنج با ماشین قیامت با رویکرد گفتمانی ۱۵۵

۴.۲.۱. مروری بر ادبیات داستانی جنگ در دوره گفتمان اصلاحات ۱۵۵

۴.۲.۲. خلاصه رمان ۱۵۶

۴.۲.۳. طنز در رمان ۱۶۰

۴.۲.۳.۱. طنز در ساختار کلی رمان ۱۶۰

۴.۲.۳.۲. تحلیل رمان براساس رویکرد طنزآمیز ۱۶۳

خلاصه و نتیجه گیری ۱۷۸

منابع و مأخذ ۱۸۷

مقدمه

بررسی هر موضوعی نیازمند طرح یا چارچوبی مشخص است تا محقق براساس آن به جستجو و مطالعه پرداخته و در قالبی منظم مطالب و اطلاعات خود را جمع‌آوری کرده و به اهداف و نتایج مورد نظر دست یابد. این چارچوب باید بتواند اطلاعات را در مجموعه‌ای منظم تدوین و ارائه کند. بر همین اساس در این قسمت که به کلیات پژوهش اختصاص یافته به بیان مسئله، سؤالات پژوهش، فرضیه‌های پژوهش، تعریف مفاهیم، سابقه پژوهش، اهداف و اهمیت پژوهش، روش پژوهش و گردآوری داده‌ها، مشکلات و تنگناهای پژوهش، ساماندهی پژوهش می‌پردازیم.

۱. بیان مسئله

در ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ (برابر با ۳۱ شهریور ۱۳۵۹) ارتش عراق هجوم وسیع و از پیش سازماندهی شده‌ای را در داخل خاک جمهوری اسلامی ایران آغاز کرد. هجومی که منجر به یکی از طولانی‌ترین و ویرانگرترین جنگ‌های دنیا پس از جنگ‌های جهانی اول و دوم گردید. چنین منازعه‌ای نقطه آغاز یک

تحول اساسی در گفتار سیاسی ایران شد و از آنجا به بعد بود که نظام گفتاری که مبنای نظام جمهوری اسلامی بود ساخته شد. جنگ از آنجا که عرصه اجتماعی و روحی و روانی جدید و متمایزی را با جامعه انقلابی ایجاد کرد، آغازگر گفتمان جدید بود. به لحاظ اجتماعی، جامعه‌ای گریزان از امیال شهری، یعنی آنچه که انقلاب اسلامی در درون آن پرورده شده بود و به لحاظ روانی خلق ویژگی‌های جدید اخلاقی مبتنی بر از خودگذشتگی‌های بسیار، ایثار و شهادت. خلق این عرصه متمایز در پیوند با شور و نشاط انقلاب تازه به وقوع پیوسته به ایجاد جامعه‌ای بسیجی و توده‌ای کمک کرد. جامعه‌ای که در آن به تدریج ویژگی‌های اجتماعی و روحی و روانی جامعه انقلابی رنگ باخت و گفتمان رسمی جنگ بر دهه ۱۳۶۰ مستولی شد. این گفتار دریچه‌ای برای تفسیر جهان و زندگی گشود. دریچه‌ای که مضمون آن نگاه به آخرت، دل‌بریدن از ارزش‌های این جهانی، فداکاری، ایثار و طلب شهادت بود و این فرصت تاریخی را به دست داده بود تا ایران پس از انقلاب، خواست‌های عدالت‌جویانه خود را در جهت دفاع از مستضعفین عالم پی‌گیری نماید.

گفتمان جنگ سرمایه کلامی مهمی در ایران ۲۰ سال گذشته بوده است. این سرمایه کلامی دارای ساختار گفتمانی ویژه‌ای است که پس از بیرون رفتن همه گروه‌های معارض با نظام نیز همچنان محفوظ ماند و حتی با پایان یافتن جنگ نیز به عنوان یک نظام گفتاری حضور یافت و تحولات گفتاری در ایران تا حدودی همسو یا در واکنش به این گفتار صورت‌بندی شد. در باب اهمیت گفتار جنگ به عنوان سرمایه کلامی می‌توان گفت که از جهات متعدد به بازکاوی مضمون و ساختار این کلام همت گماشته شده است. مراد از سرمایه کلامی گفتاری است که صرف‌نظر از مصرف آن در دوره جنگ، جامعه همچنان به آن وابسته است به طوری که به واسطه آن تولید مشروعیت می‌کند؛ به خاطر آن کسانی را مشروعیت‌زدایی کرده و کسانی را مشروعیت می‌دهد. یکی از شاخص‌های شناخت دوران ما بعد انقلاب

اسلامی، شناخت سرمایه گفتار جنگ است؛ بررسی میزان اعتبار یا بی‌اعتباری، افزایش یا کاهش این سرمایه، یکی از دغدغه‌های مستمر از زمان جنگ تاکنون بوده است. به همین خاطر این پایان‌نامه مسئله مربوط به امروز ما نیز هست.

مسئله بعدی این که در مورد جنگ آثار زیادی خلق شده است؛ در مورد خود جنگ، دوره جنگ، حوادث جنگ، ارزش‌های جنگ و... با این حال اهمیت گفتار جنگ می‌طلبد تا همچنان آثار تازه و بدیعی تولید شود. در زمینه گفتارشناسی دوران جنگ به عنوان سرمایه کلامی البته کار مهمی صورت نگرفته است و به همین دلیل لازم است تا دریچه‌های تازه‌ای به این بحث گشوده شود. گفتار جنگ بسیار پیچیده و دارای عناصر گسترده‌ای است که گاهی میل به بازتولید و گاهی میل به گسیخته شدن و مقاومت در آن‌ها نمایان است. بدین‌سان در این پایان‌نامه تلاش می‌شود از منظر طنز به مسئله پرداخته شود. چرا که یکی از عناصری که در ساخت گفتاری جنگ دخیل است طنز می‌باشد. از آن‌جا که گفتار جنگ اصولاً ساختاری جدی، عبوس و ارزشمدار است، اغلب مطالعات، طنز را عنصر حاشیه‌ای این گفتار می‌دانند. اما دیدگاه در این‌جا با این منظر غالب متفاوت است، این پایان‌نامه صرفاً از همین زاویه مغفول طنز به موضوع می‌نگرد و بر آن است تا از منظر طنز به واکاوی و کالبدشکافی گفتار جنگ بپردازد.

۲. سؤالات پژوهش

۲.۱. سؤال اصلی

پرسش اصلی این پژوهش عبارت است از: با توجه به نقش طنز، ادبیات سیاسی جنگ دستخوش چه تحولی در ایران شده است؟

۲.۲. سؤالات فرعی

۱: طنز چه نقشی در ادبیات سیاسی جنگ در دوره هشت ساله جنگ تحمیلی برعهده داشته است؟

۲: طنز چه نقشی در ادبیات سیاسی جنگ در دوره سازندگی برعهده داشت؟

۳: طنز چه نقشی در ادبیات سیاسی جنگ در دوره اصلاحات برعهده داشت؟

۳. فرضیه‌های پژوهش

۱: طنز در دوره هشت ساله جنگ تحمیلی نقش بازتولید کننده گفتمان مسلط را برعهده داشت.

۲: طنز در دوره سازندگی نقش گسیخته‌ساز از فضای نمادین ایدئولوژیک دوران جنگ را برعهده داشت.

۳: طنز در دوره اصلاحات با بازتولید گفتمان دوران جنگ به الگوی مقاومت در مقابل گفتمان دوران اصلاحات تبدیل شد.

۴. تعریف مفاهیم

۴.۱. طنز

به رغم آن که طنز مانند هر پدیده هنری تعریف‌گریز است، با این حال طنز در لغت به معنای افسوس کردن، مسخره کردن، طعنه زدن، سرزنش کردن، برکسی خندیدن، عیب کردن، لقب کردن، سخن به

رموز گفتن، به استهزاء از کسی سخن گفتن و ناز کردن آمده است.^۱ اما در اصطلاح می‌توان طنز را شیوه-ای هنرمندانه از فن بیان دانست که در زیرساخت خود مفهوم و معنای دیگر و یا درست ضد معنای «رویه» را دربردارد. براساس ساختار بدیع و قواعد علم معنی، بیان واژگان یا جمله‌ای که برضد معنای متعارف و عادی خود دلالت کند طنز نامیده می‌شود. طنز گاهی بسیار خنده‌آور ساخته می‌شود و گاه خشن، طعنه-آمیز و نیش‌دار است. دکتر شفعی کدکنی، طنز را تصویر هنری اجتماع نقیضین می‌داند.^۲

۴.۲. گفتمان

ریشه مفهوم گفتمان (discourse) را می‌توان در فعل یونانی *discurrere*، به معنی حرکت سریع در جهات مختلف (dis = در جهات مختلف؛ *currere* = دویدن یا سریع حرکت کردن) یافت.^۳ این واژه عموماً معادل امروزی واژه صحبت و گفتگو یا معنایی در مقابل واژه خشونت به کار گرفته شده است. معنای تخصصی این واژه با معنای متعارف آن فاصله دارد. در معنای آکادمیک آن، متخصصان فراوانی به تعریف آن از زوایای گوناگون پرداخته‌اند. به‌طور عام کاربرد زبان، متن، گفتار، تعاملات و ارتباطات کلامی تحت عنوان گفتمان مورد بررسی قرار می‌گیرند. گفتمان، ساختاری ادراکی است که هم صورتی خاص از کاربرد زبان است و هم صورتی از تعامل اجتماعی که نه تنها در تولید و بازتولید ساختارهای اجتماعی دخیل است، بلکه منعکس‌کننده‌ای آن‌ها نیز هست. گفتمان نه تنها شامل مشخصه‌های مشهور کلامی و غیر کلامی و تعاملات اجتماعی و کنش‌های کلامی می‌شود، بلکه علاوه بر آن شامل آن دسته از

^۱ فرهنگ معین و لغت‌نامه دهخدا. ذیل واژه طنز.

^۲ رویا صدر. بیست سال با طنز. تهران: نشر هرمس. ۱۳۸۱. ص ۸

^۳ حمید عضدانلو. "درآمدی بر گفتمان یا گفتمانی درباره گفتمان". *مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی*. سال دهم. شماره هفتم و هشتم.

فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۵. ص ۴۸.

بازنمودهای شناختی و راهبردی نیز می‌شود که در جریان تولید و ادراک گفتمان ایفای نقش می‌کند.^۱ در این پژوهش آنچه از واژه گفتمان مراد می‌کنیم شیوه‌ای از متن و گفتار به منزله یک رویداد ارتباطی است که از زاویه دیدی خاص به تجربیات ما معنا می‌دهد.

۴.۳. ادبیات داستانی

ادبیات داستانی گونه‌ای ادبیات منثور است که در برگرفته روایت‌های تخیلی است. هدف این نوع ادبیات، آموزش یا سرگرم ساختن مخاطب یا هر دو آنهاست. ادبیات داستانی که می‌توان آن را فن یا هنر آفرینش روایت‌های داستانی منثور تلقی کرد، به هیچ روی، شعر و نمایش را شامل نمی‌شود. قالب‌های اصلی که در شمار ادبیات داستانی هستند، عبارت‌اند از: حکایت، قصه، داستان کوتاه و رمان.^۲

۴.۳.۱. ادبیات داستانی جنگ

داستانی که از جنگ، برای جنگ، درباره جنگ و حواشی آن نوشته می‌شود ادبیات داستانی جنگ محسوب می‌شود. با این توصیف برخی داستان‌های سیاسی، اجتماعی و حتی اقلیمی نیز می‌توانند در زمره داستان‌های جنگی قرار گیرند. زیرا ممکن است داستانی به روابط سیاسی بین دو دولت متخاصم پردازد و با بررسی زمینه‌های وقوع جنگ، مناسبات سیاسی منجر به جنگ یا ترک مخاصمه، تسلیم یک طرف، پیروزی، شجاعت یا خیانت طرف دیگر را بررسی نماید. داستان دیگری ممکن است به شکل‌گیری روابط عاشقانه‌ای در دوره جنگ پردازد. داستانی نیز می‌تواند از حوادثی سخن بگوید که در یک اقلیم خاص رخ داده است. عناصر طبیعی و فرهنگی در این داستان بی‌شک نشان از خلق یک داستان اقلیمی

^۱ تئون ای وندایک. مطالعاتی در تحلیل گفتمان. گروه مترجمان. تهران: مؤسسه مطالعات رسانه‌ها. ۱۳۸۲. ص ۲۸۳.

^۲ مجتبی رحماندوست. سه پدیده در آئینه رمان. تهران: انتشارات سوره مهر. ۱۳۸۸. صص ۳۱-۳۰.

دارد، با این حال با وجود اشارات مکرر به فرهنگ بومی، عناصر جغرافیایی خاص و استفاده آشکار از زبان، گویش و لهجه خاص، حادثه اصلی، جنگ باشد. شخصیت‌ها در بستر دورای جنگی زندگی کنند و فضای جنگ در تار و پود داستانی پیچیده باشد این گونه است که منتقد ادبیات داستانی چنین داستانی را نیز داستانی جنگی اطلاق می‌کند. آنچه باعث می‌شود که یک داستان اثری جنگی نامیده شود روح حاکم بر داستان است. به‌طور کلی، ادبیات داستانی جنگ، ادبیاتی است که جنگ را با تمام تلخی‌ها و شیرینی‌هایش به مخاطب نشان بدهد.

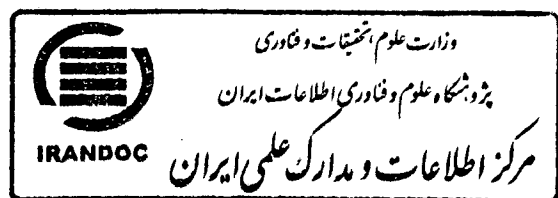
۵. سابقه پژوهش

پایان‌نامه حاضر یکی از هزاران پژوهشی است که پیرامون جنگ تحمیلی صورت گرفته است. اما آنچه این متن را از دیگر متون جدا می‌سازد، نوع نگاه ما به موضوع است. می‌توان ادعا کرد که پژوهش حاضر می‌تواند کاری متفاوت از کارهای قبلی باشد. با این وجود لازم است نگاه مختصری به آثار پیرامون جنگ تحمیلی به‌صورت فهرست‌وار بیندازیم تا این مقایسه سهل‌تر صورت پذیرد. الف) گذری بر دو سال جنگ: یکی از اولین کتاب‌های منتشر شده در داخل ایران در خصوص جنگ ایران و عراق می‌باشد که تألیف دفتر سیاسی پاسداران است و در ۳ فصل با عناوین فصل اول: برکت‌های جنگ. فصل دوم: سیری در دو سال جنگ و فصل سوم: بعد جهانی و جنگ. به بررسی جنگ از شروع آن تا دو سال بعد از آن پرداخته است. فصل اول با توجه به دیدگاه خاص مؤلف به ابعاد مکتبی و ارزش‌های حاصل از جنگ و فصل دوم به نقش نیروی نظامی سپاه در جنگ اختصاص دارد، در فصل سوم با تشریح نقش قدرت‌های

۱. محمد حنیف. جنگ از سه دیدگاه. تهران: نشر صریح. ۱۳۸۶. ص ۱۱.

خارجی و دولت عراق در شروع و تداوم جنگ به بررسی زمینه‌های شروع جنگ پرداخته شده است. ب) جنگ ایران و عراق (به انضمام تاریخ معاصر عراق و روابط با ایران از ۱۹۲۲ تا امروز): کتاب فوق‌الذکر نوشته اسکندر دلدیم نیز از دیگر تحقیقات موجود است که عمدتاً دارای دیدگاه تاریخی است و پس از یک بررسی موجز از تاریخ عراق به اختلافات تاریخی دو کشور تا قرارداد ۱۹۷۵ و ماهیت رژیم بعثی عراق پرداخته و سپس به وقوع انقلاب اسلامی در ایران و نقش امریکا در جنگ و نقش و مواضع شوروی و اسرائیل اشاره کرده است. ج) جنگ ایران و عراق: این کتاب تألیف عبدالمجید تراب زمزمی استاد دانشگاه لوزان سوئیس می‌باشد که طی ۴ بخش با عناوین، بخش اول: چه وقت؟ بخش دوم: چه کسی؟ بخش سوم: چگونه؟ بخش چهارم: چرا؟ نوشته شده است. در بخش‌های اول تا سوم مؤلف به بررسی ادعاها و اهداف عراق پرداخته و با متجاوز شناختن دولت عراق، اهداف آن کشور را از این تجاوز فراتر از اهداف ارضی دانسته و معتقد است که عراق اهداف سیاسی متعددی را از تجاوز به ایران دنبال می‌کرده است. در بخش چهارم به بررسی علل شروع جنگ پرداخته است.

از دیگر کتاب‌هایی که در زمینه جنگ چاپ شده می‌توان از کتاب‌های زیر نام برد: خیانت خودی و حمایت بیگانه تألیف هوشنگ طالع، کتاب انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی و نظام بین‌الملل (مجموعه مقالات دفاع مقدس) تدوین دفتر بررسی‌های سیاسی، محمد درودیان نیز در شش جلد به نقل و بررسی جنگ ایران و عراق پرداخته است، تاریخ سیاسی جنگ تحمیلی عراق بر جمهوری اسلامی ایران تألیف اکبر ولایتی، حماسه مقاومت تألیف معاونت فرهنگی و تبلیغات ستاد فرماندهی کل قوا.

۶. اهداف و اهمیت پژوهش

اغلب هدف هر پژوهش یا پر کردن خلأ مطالعاتی در موضوع مورد مطالعه است یا رفع عیب و نقص آثار پیشین. چنانچه در قسمت قبل اشاره شد، در خصوص موضوع مورد بحث آثار قابل توجهی که از زاویه تحلیل گفتار انجام شده باشد وجود ندارد. از این رو هدف کلی این پژوهش، شناخت و درک متناسب از جایگاه و نقشی است که طنز در گفتار سیاسی جنگ بر عهده دارد. چنانچه در بیان مسئله هم اشاره شد از خلال این پژوهش می‌خواهیم جایگاه طنز را در گفتار سیاسی بشناسیم و تحلیل کنیم که تحول جایگاه طنز در گفتار سیاسی چه ارتباطی با ساختار کلان سیاسی داشته است. در همین راستا می‌توان گفت، نخستین وجه اهمیت این تحقیق تلاش برای رفع خلأ موجود است، تلاشی که می‌تواند گامی مهم برای تحقیقات بعدی باشد. اهمیت دیگر پژوهش، به‌کارگیری روش تحلیل محتوا در جمع‌آوری اطلاعات است. معمولاً روش تحلیل محتوا در علوم سیاسی کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد و بیشتر از روش کتابخانه‌ای و اسناد در جمع‌آوری اطلاعات استفاده می‌شود. اما این تحقیق با تحلیل محتوای ادبیات داستانی جنگ می‌کوشد تحول ساختار سیاسی را بر آن مبنا تحلیل کند.

۷. روش پژوهش و گردآوری داده‌ها

این پژوهش سعی بر آن دارد با استفاده از روش تحلیل گفتمان به منزله تحلیل کیفی به تحلیل محتوای ادبیات داستانی جنگ تحمیلی به ویژه «تحلیل رمان» به کشف و فهم جایگاه طنز و نسبت آن با گفتار سیاسی بپردازد. نکته‌ای که ذکر آن لازم به نظر می‌رسد، ملاحظه تحلیل گفتمانی به منزله یک تحلیل

کیفی است. مناقشات فراوانی درباره تفاوت‌ها و تشابهات تحلیل کمی و کیفی وجود دارد. توانایی‌های روش کیفی که اغلب به‌عنوان نقاط ضعف روش کمی از آن یاد می‌شود، عبارتست از:

۱. روش کیفی قادر به مواجهه‌ای طبیعی با اطلاعات و منابع پژوهشی است: مقصود از رویکرد طبیعی، خارج نکردن منبع از جایگاه طبیعی است که اشغال کرده است. در روش‌های کمی، متن از زمینه‌ای که در آن عمل می‌کند و واژه‌ها از موقعیتی که در متن اشغال کرده‌اند، جدا می‌شوند و مورد بحث قرار می‌گیرند. در حالی که در پژوهش کیفی زمینه و موقعیت جایگیری متن، واژه یا گزاره‌ها مورد ملاحظه قرار می‌گیرد.

۲. تحلیل داده‌ها در روش‌های کیفی با بهره‌گیری از استقرا و اصل انگاشتن ویژگی‌های خاص داده‌ها صورت می‌پذیرد. در روش‌های کمی پژوهشگر با تعیین متغیرهای پیشینی خود جمع‌آوری داده می‌کند و آن‌ها را در مقولات عمومی خود جای می‌دهد. به این ترتیب همواره ویژگی‌های خاص داده‌ها فرو گذاشته می‌شود. اما در روش‌های کیفی ویژگی‌های خاص داده در زمینه خاصی که در آن جای گرفته، در کانون بحث قرار می‌گیرد. تکیه بر آن که داده‌ها را در زمینه آن‌ها جای دهیم و به ممیزات آن‌ها توجه کنیم به این معناست که در پژوهش‌های کیفی پژوهشگر معانی درونی مفاهیم، واژه‌ها و گزاره‌ها را مدنظر قرار می‌دهد. درحالی که در پژوهش‌های کمی متن براساس چارچوبی که بیرون از متن طراحی شده، تجزیه می‌شود. به عبارت دیگر متن براساس معانی بیرونی دریافت می‌شود.

۳. در روش‌های کمی نتیجه پژوهش حاصل یک برنامه از پیش تعیین شده است. پژوهشگر پیش از آغاز کار، فرضیه‌ها و نحوه جمع‌آوری داده‌ها را تعیین می‌کند و پیش از آغاز پژوهش می‌توان دریافت که این پژوهش کدام فرض پیشینی را نفی و یا اثبات خواهد کرد. اما در روش‌های کیفی، پژوهشگر

هنگام شروع کار، افق‌های پژوهش را اجمالاً تعیین می‌کند، اما همواره با یک افق گشوده حرکت می‌کند و مستمراً اهداف را برحسب مقتضیات داده‌ها بازسازی می‌کند.

۴. روش‌های کمی بر به کارگیری یک الگو و روش خاص که در پژوهش‌های جامعه‌شناختی مرسوم-اند، متکی است. اما پژوهش‌های کیفی در زمره روش‌های میان رشته‌ای به حساب می‌آید. روش‌های میان رشته‌ای آمیزه‌ای از روش‌های پژوهشی را از جامعه‌شناسی، زبان‌شناسی، روانشناسی، نقد ادبی، و غیره به کار می‌گیرند. نکته مهم‌تر این که پیشاپیش هر یک از این روش‌ها برای پژوهش خاص فرض نمی‌شود، بلکه پژوهشگر برحسب اقتضانات متن مورد پژوهش یک یا چند از این روش‌ها را به کار می‌گیرند.

۵. در روش‌های کمی تلاش می‌شود نقش پژوهشگر به حداقل رسانده شود. هر چه نقش پژوهشگر در فرایند پژوهش بیشتر باشد، اعتبار پژوهش نیز کاهش خواهد یافت. اما در روش‌های کیفی پیشاپیش نقش پژوهشگر و باورها و توجهات خاص او به عنوان یک وجه کلیدی مورد تصدیق قرار می‌گیرد.

۶. با توجه به موارد ذکر شده به نظر می‌رسد که پژوهش‌های کیفی، خود را از برخی دغدغه‌های جاری در پژوهش‌های کمی خلاص کرده‌اند. به عنوان نمونه به نظر می‌رسد پژوهش‌های کیفی دغدغه اعتبار و تعمیم‌پذیری را به کنار نهاده‌اند. اما در عمل پژوهش‌های کمی و کیفی محدودی تا این حد، در دو سر یک طیف واقع شده‌اند. اغلب پژوهش‌ها میانه این دو سر طیف قرار دارند. پژوهش‌های کیفی برای آن که به کلی متهم به غیر بودن نشوند، بعضاً تلاش دارند از معیارهای اعتبار و تعمیم‌پذیری نیز برخوردار شوند، چنان که پژوهش‌های کمی نیز برای آن که به رویکرد مکانیکی در مواجهه با منبع اطلاعات متهم نشوند، روش‌های کمی را به برخی تکنیک‌های روش کیفی درآمیخته‌اند.^۱

۱. محمد جواد غلامرضا کاشی. نظم و روند تحول گفتار دموکراسی در ایران. تهران: نشر گام نو، ۱۳۸۴. صص ۳۸-۳۶.